

Rautakausi Tampereen seudulla

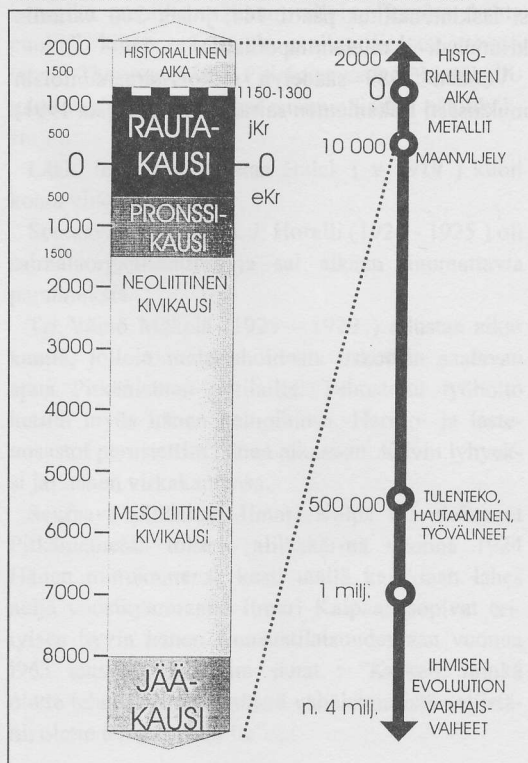
Esitelmä Tampereen seudun sukututkimusseura ry:n jäsentilaisuudessa 24.3.1998

Tampereella on runsaat kaksisataa vuotta vanha historia kaupunkina. Tunnemme varsin hyvin kaupungin ja sen ympäristökuntien vaiheet historiallisella ajalla, ja esimerkiksi Tampere tunnetaan laajemminkin juuri teollisuushistoria- taan. Kuitenkin viime vuosisatojen vaiheet ovat ajallisesti vain hyvin pieni osa Tampereen seudun pitkästä asutushistoriasta, joka alkoi Näsijärven - Pyhäjärven maisemissa n. 9000 vuotta sitten.

Esihistoria ulottuu Suomessa n. 10 000 vuoden taakse. Sinä aikana elämä muuttui monin tavoin: pyynti- ja keräilyelämä muuttui maanviljely- ja karjanhoitokulttuuriksi, liik-kuvasta elämänmuodosta siirryttiin paikallaan pysyvään elämään. Esihistorian vuosituhansia leimasivat erilaiset raaka-aineet, joista ihmiset valmistivat työvälineen- sä, aseensa, korunsa ja muut tarve-esineet. Keskeisten materiaalien mukaan on myös nimetty esihistorian eri ajanjaksot kivi-, pronssi- ja rautakaudeksi. Kuva 1 esittelee Suomen esihistori- an ajanjaksot vuosituhansina (vasen aikapylväs). 0- kohta merkitsee ajanlaskumme alkua, ns. Kristuksen syntymän vaihetta. Esihistoria kesti Suomessa tämän hetken tutkimustietojen perusteella n. 8000 eKr - 1150/1300 jKr. Oikeanpuoleinen nuolipylväs hahmottaa ihmissuvun huiman pitkää ajallista ulottuvuutta n. neljän miljoonan vuoden taakse. Tässä mittakaavassa jopa Suomen esihistoria on hyvin lyhyt ajanjakso.

Mitä tiedämme Tampereen seudun esihistorialli- sista asukkaista ja täällä eletystä elämästä? Arkeologia tarjoaa tietoa muinaisista ajoista ja tässä tapauksessa siis rautakauden elämästä. Sukututki- muksen parissa toimivina tiedätte, miten kiinnostavaa on uppoutua menneiden sukupolvien asioiden selvittämiseen ja löytää arkistoaineistoista erilaisia tietoja ihmisistä. Rautakautisten ihmisten elämästä ei tuollaista arkistolähteiden aineistoa ole olemassa vaan tieto on tallentunut maaperään ja joissakin tapauksissa myös vesistöihin. Rautakau- della (n. 500 eKr. - 1150/1300 jKr.) eläneiden ihmisten asuinpaikat, haudat ja kalmistot, uhripaikat, muinaislinnat ja pakopaikat sekä eräät

muut jäännökset ovat arkeologian tietolähteitä yhdistettyinä esihistoriallisiin esineisiin sekä mm. erilaisiin luonnontieteellisiin analyysein saatuihin tuloksiin. Myös vertailua historiallisen ajan elämään voidaan arkeologiassa käyttää hyväksi hahmoteltaessa muinaisten ihmisten toimintaa.

Kuva 1

Tarkastelen tässä esitelmässä rautakauden kulkua Tampereen, Nokian, Pirkkalan ja Kangasalan seudulla. 2000 vuotta sitten tällaisia aluemääritel- miä ei luonnollisestikaan ollut; vesistöt, harjut, viljelykelpoinen maa ja metsästysmaastot muodostivat luonnollisia aluekokonaisuuksia. Asutus kasvoi rautakauden kuluessa vesireittien äärelle: vedet olivat tärkeitä liikkumisessa ja kalastus on ollut viljelytaloudessakin tärkeä ravinnon tuottaja.

Rauta tuli tutuksi aluksi tuontitavaran välityksellä, mutta ajanlaskumme alun aikoihin täällä omaksuttiin nopeasti taito pelkistää taoksiin kelpaavaa rautaa - terästä - paikallisista järvi- ja suomelmeista. Raudan käyttöönotto muutti ihmisten elämää nopeasti: se oli kestävämpää ja halvempaa aseiden ja työvälineiden materiaalia kuin Suomen ulkopuolelta tuotu pronssi. Maanviljely kehittyi, asutus tiheni, tavaravaihto ja kauppa vilkastuvat.

Rautakautisella Pyhäjärven-Näsijärven seudulla oli asunut pääasiassa pyynnillä ravintonsa hankkinutta väestöä jo kauan ennen rautakautta. Ympäristössä on säilynyt erilaisia merkkejä näistä vaiheista. Pronssikaudella sisämaassa rakennettiin järvien rannoille ja saariin silloisten ihmisten hautamuistomerkeiksi ns. lapinraunioita eli kivistä koottuja röykkiöitä. Tätä pyyntiväestöä asui näilläkin seuduilla ja heidän jälkiään ovat mm. Tampereen Lentävänniemessä ja Reuharinniemessä sekä Teiskon rannoilla säilyneet lapinrauniot.

Rautakauden alkaminen ei merkinnyt pyyntiväestön häviämistä alueelta. Rautakauden ensimmäisinä vuosisatoina vanhastaan täällä asuneiden pyyntimiesten jälkeläiset elivät järvien alueella samaan aikaan kun Tampereen ympäristöön tuli uusia asukkaita Kokemäenjoen vesistön reittiä ja toisaalta etelästä Vanajaveden reittiä myöten. Rannikon suunnasta ja etelästä tullut väki viljeli maata ja piti karjaa, siis pääasiallisesti tuotti ravintoa eroten siinä pyynnin varassa eläneistä ihmisistä. Viljely ja karja tarvitsivat maata, jota väestön kasvaessa rannikolla ja jokilaaksoissa lähdettiin hakemaan sisämaasta käyttäen vesistöjä kulkureittinä ja kalastukseen. Sisämaan pyyntiväestö ja uusi väestö olivat varmasti tekemisissä toistensa kanssa: pyyntituotteet ja muut tavarat vaihtoivat omistajaa. Rautakauden kuluessa vanha sisämaan - sabme - väki vetäytyi vähitellen pohjoisemmaksi. Tampereen seudulla tätä saamelaisena pidettyä väkeä tiedetään asuneen mm. Teiskon alueella vielä pitkään historiallisena aikana.

Kalmistot, asuinpaikat ja muut arkeologiset kohteet, ns. kiinteät muinaisjäännökset, kuvaavat rautakauden väestön asuinalueita eri vuosisatoina. Rautakausi jakautuu useisiin jaksoihin, jotka ilmentävät valtiuurin ja elämän muuttumista. Rautakauden vaihteita ovat ns. roomalaisaika (500 eKr - 400 jKr), kansainvaellusaika (400-600 jKr), merovingiaika (600-800 jKr), viikinkiaika (800-1050 jKr) sekä ristiretkiaika (1050-1150/1300 jKr). Niiden nimissä heijastuvat sellaiset eurooppalaiset tapahtumat, jotka vaikuttivat Suomessa vain

välillisesti.

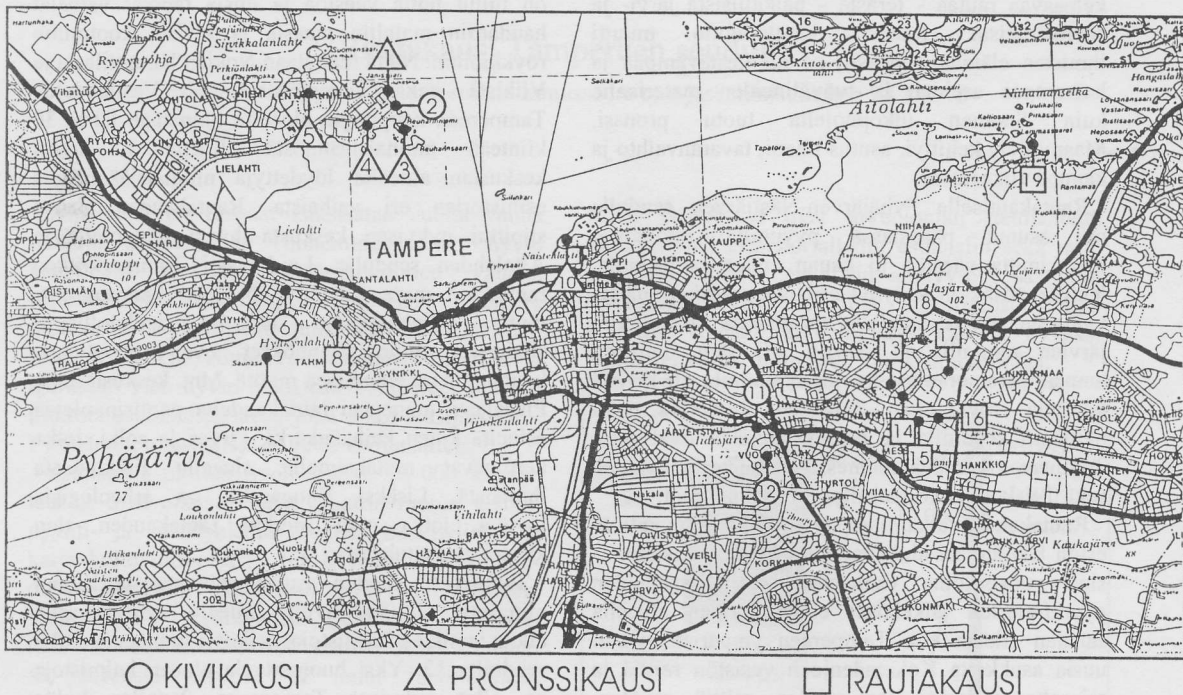
Tampereen seudun vanhimmat rautakautiset löydöt ovat peräisin roomalaisajan lopulta: alueelle on tullut uutta väestöä ja uusia tapoja: vainajat haudattiin mataliin maasta ja kivistä koottuihin röykkiöihin. Näitä tunnetaan Nokian Knuuttilasta ja Viikistä sekä Lempäälästä ja Vesilahdelta. Tampereen kaupungin alueelta tunnetaan lähes 30 kiinteää muinaisjäännöstä. Kartta 2 kuvaa keskustan alueelta löydettyjä muinaisjäännöksiä esihistorian eri vaiheista. Rautakauden asutus sijoittui nykyisen keskusta-alueen itäpuolelle ja Aitolahden seudulle. Luultavasti Tammerkosken rantaa on myös käytetty ahkerasti kalastukseen, mutta ydinkeskustan alueella mahdollisesti sijainneet muinaisjäännökset ovat tuhoutuneet kaupungin rakentumisen myötä. Mm. keskustasta ja Pispalasta tunnetaan rautakaudelta peräisin olevia esineitä kuten keihäänkärki, kirves ja solki, jotka kertonevat rautakaudella alueella liikkuneista ihmisistä. Lisäksi Kangasalta on arkeologisia löytöjä, jotka ovat merkki rautakauden alun kiinteästä asutuksesta.

Tampereen seudun asutus vahvistui ja laajeni niin, että 600-800-luvulla alueelle syntyi useita taloja ja niiden kalmistoja: sellaisia tunnetaan näiltä seuduilta 13. Yksi huomattavia alueen kalmistoja on ollut nykyisen Tampereen Pappilan kylän alueella, ns. Kukkojenkivenmäen kalmisto, jonne haudattiin useita miespuolisia vainajia runsaine aseistuksineen.

Viikinkiaika liittyy Pohjolassa ja muualla Euroopassa siihen, että skandinaavit tekivät pohjoisesta käsin useita pitkiä purjehdusretkiä mm. manner-Eurooppaan ja idän suuria jokia pitkin Bysanttiin asti. Näinä vuosisatoina 800-1050 Nokian alueelle syntynyt asutus näyttää vähentyneen. Näin kävi rautakaudella esimerkiksi sellaisilla alueilla, missä olot olivat levottomia tai missä maaperä oli laiduntamisen ja viljelyn seurauksena köyhtynyt eikä tuottanut riittävästi ravintoa. Sen sijaan Tampereella ja Kangasalla oli ilmeisen vaurasta kyläasutusta, josta Takahuhdin seudun ja Kangasalan polttokalmistot ovat muistoina. Yksittäinen kiinnostava löytö on Pirkkalasta löydetty luusta valmistettu lusikka, harvinainen esine silloisessa pohjoisessa maailmassa. Se saattaa olla valmistettu Keski-Ruotsissa Birkan muinaisessa kauppakeskuksessa.

Rautakausi päättyy ns. ristiretkiajan myötä. Ajalle on ominaista se, että sekä lännestä että idästä käsin tšekäläisiä tutustutetaan vähitellen kristinuskoon. Viitteitä tästä on nähtävissä jo (sivulle 45)

TAMPEREEN KESKUSTAN ALUEEN KIINTEÄT ESIHISTORIALLISET MUINAISJÄÄNNÖKSET

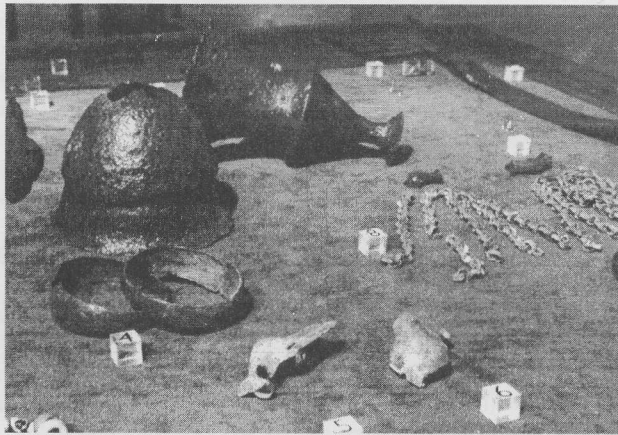

Kartta 2

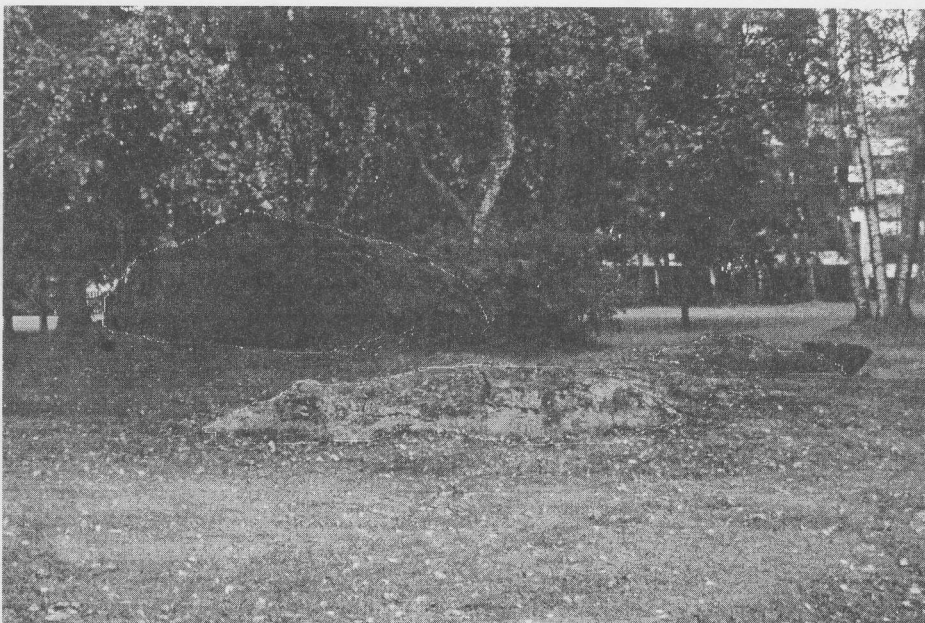
1. Lentävänniemi, Lentävänniemi 2, lapinraunio, pronssikausi/rautakauden alku.
2. Niemi, Lentävänniemi 3, kivi/pronssikautinen asuinpaikka.
3. Niemi, Reuharinniemi, 2 lapinrauniota, pronssikausi/rautakauden alku.
4. Lentävänniemi, Lentävänniemi 1, lapinraunio, pronssikausi/rautakauden alku.
5. Lentävänniemi, Lentävänniemi 4, lapinraunio, pronssikausi/rautakauden alku.
6. Pispala/Hyhky, Pispala, kivikautinen asuinpaikka, Suomensjärven kulttuuri (6500 - 5500 eKr.)
7. Villilä, Saunasaari, tuhoutunut lapinraunio, pronssikausi.
8. Pispala, Tahmelan lähde, uhrilähde, rautakausi?
9. Myllysaari, tuhoutunut lapinraunio, pronssikausi.
10. Lapinniemi, tuhoutunut lapinraunio, pronssikausi.
11. Vuohenoja, Vuohenoja, kivikautinen asuinpaikka.
12. Messukylä, Kokinpelto, kivikautinen asuinpaikka, nuorakeraaminen kulttuuri (2500 - 2100 eKr.)
13. Takahuhti/Pappila, Linna, rautakautisia rökkiöitä merovinkialjalta (550 - 800 jKr.)
14. Pappila, Kukkojenkivenmäki, rautakautinen rökkiökalmisto merovinkialjalta (550 - 800 jKr.)
15. Takahuhti, Pappulamäki, rautakautinen polttokenttäkalmisto viikinkialjalta (800 - 1150 jKr.)
16. Ristinarkku/Takahuhti, Veijankuja, rautakautinen polttokenttäkalmisto viikinkialjalta (800 - 1150 jKr.)
17. Pappila, Sikosuo, uhrilehto, rautakausi?
18. Pappila, Pappinen, kivikautinen asuinpaikka.
19. Pappila, Lammassaari/Kartanonsaari, rautakautinen kalmisto/asuinpaikka nuoremmalta roomalaisajalta (200 - 400 jKr.) ja merovinkialjalta (550 - 800 jKr.)
20. Messukylä/Haihar, Vilusenharju, rautakautinen polttokenttäkalmisto viikinkialjalta (800 - 1150 jKr.) ja rautakautinen ruumiskalmisto ristiretkialjalta (1150 - 1150/1200 jKr.)

aikaisemminkin siinä muodossa, että ikivanhan polttohautautavan rinnalla vainajia aletaan haudata polttamatta. Näitä uuden tavan mukaisia kalmistoja syntyi Tampereen Vilusenharjulle, Ylöjärven Mikkolaan, Kangasalle ja Nokialle. Rautakauden lopulla asutus vahvistui. Seuraavat kiinnostavat Tampereen seudun vanhasta asutuksesta tulevat keskiajalta ja perustuvat muihin kuin arkeologisiin lähteisiin. Emme tiedä varmuudella, oliko esimerkiksi Messukylän vanhimman maakirjan (1540) mainitsema Simo Paronen Viluselta juuriltaan lähtöisin siitä suvusta, joka rakensi Vilusenharjun rikkaan ruumiskalmiston 900-1200-luvulla. Täyttä varmuutta asiasta ei varmaankaan saada, koska kalmiston ympäristö muinaisine taloineen on jo kokonaan tuhoutunut ja väki on voinut monestakin syystä vaihtua ja muuttua seudulla.

Nykyisen ja historiallisen ajan asutuksen perusta on tietystä mielessä kuitenkin luotu jo esihistoriallisena aikana. Rautakauden väki Tampereen seudulla viljeli maata ja piti karjaa, metsästi ja kalasti, kävi kauppaa erilaisten kumppanien kanssa lähellä ja kaukana sekä rakensi omaa maailmaansa oman aikansa tapojen ja tarpeiden mukaan. Näiden tuhannen ja kahden tuhannen vuoden takaisten ihmisten jälkiä voi paikka paikoin vielä seurata maastossa, jopa aivan kaupunkialueella niin Tampereella kuin lähikunnissakin.

Hämeen museon esihistorian näyttelyssä olevia rautakautisia esineitä: Keskellä olevat rautaiset kilvenkupurat on löydetty Ikaalisista (vas.) ja Kangasalan Vehoniemen Mattilasta. Oikealla olevat pronssiketjut kuuluvat Tampereen Kukkojenkivenmäen hautaröykkiön kalustoon. Ketjut ja niihin kuuluneet pienet soljet ovat koristaneet 600 - luvulla eläneen naisen asua.

Tampereen Takahuhdin Linnan alueella sijaitseva röykkiö. Paikalla on 1971 tutkittu kolme vastaavaa röykkiötä, joista on löydetty rautakautisia asutusjälkiä. Kuva Tampereen museot.

(Koska kuva on alunperin värikuva, erottuivat kivet selkeämmin. Tässä on korostettu kivien ääriivivoja valkoisella. Toim.)